

MENTEŞE SANCAĞI'NDA BİR YÖRÜK TAİFESİ: HORZUM YÖRÜKLERİ (XVI. YÜZYIL)¹

A Yoruks (Nomand) Group in Menteşe Sanjak: Horzum Yoruks (in XVI. Century)

Gönderim Tarihi: 24.04.2019

Kabul Tarihi: 02.12.2019

Doi: 10.31795/baunsobed.658815

Serkan SARI*

ÖZ: Osmanlı kaynaklarında, belirli bölgelerde geleneksel konar-göçer hayatı devam ettiren Türkmen gruplarının yörük olarak tanımlandığı görülmektedir. Çalışmada XVI. yüzyılda Menteşe Sancağı dahilinde bulunan bölgede yaşayan Horzum Yörüklerinin nüfusları, iktisadi ve toplumsal yapıları incelenmiştir. Bahsedilen yörük taifesinin hangi boya ait olduğu, buldukları bölgeye gelişleri ve XVI. yüzyılda bölgedeki faaliyetleri çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Horzum ismi üzerine ve yörük topluluklarının adlandırılmalarında karşılaşılan unvan ve isimler üzerinde tetkikler yapılmıştır. Yapılan araştırmada bölgede bahsedilen dönemde ortaya çıkan siyasi ve sosyal olaylarla bu gurupların yakından alakadar oldukları, yaylak ve kışlaklarında sürüleri peşinde giden, toplumun diğer kesimlerinden izole guruplar olmadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Yörük, Sancak, Menteşe, Horzum.

ABSTRACT: Nomadic Turkoman groups were accepted as yoruks in the Ottoman first hand documents. In this paper; population, fiscal and social positions of Horzum Yoruks settled in Menteşe Province in the XVI. Century is analysed. Main topic of this paper is that which clan do this people in and how did they come this area? It was studied on the name of Horzum, some other names and titles as well. A recent study shows that these groups closely associated with the political and social cases, on the other hand they continued pastoral life and stood in touch with the other parts of community.

Keywords: Ottoman, Yoruks, Sanjak, Menteşe, Horzum.

¹ Çalışma yazarın “XV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, serkan.sari@dicle.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4919-6337>.

GİRİŞ

Osmanlı dönemi kaynaklarında Horzum Yörükleri, Mentеше Sancağı içerisinde değişik kazalara dağılmış tirlerden oluşan bir yörük grubudur. Mentеше Beyliği Osmanlıların hakimiyetini tanımış olmakla birlikte Ankara Savaşı'yla tekrar istiklalini ilan etmiş, Çelebi Mehmed'in Osmanlı Devletini bir idare altına toplamaya muvaffak olmasıyla birlikte Mentеше Beyi İlyas Bey, kendi adının yanında Osmanlı sultanının isminin zikredildiği paralar kestirmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 77). İlyas Beyin ölümünden sonra Osmanlılar tarafından topraklarına el konulmuş ve kardeşlerinin çocukları Ahmed ile Üveys Tokat'a hapsedilmiştir. II. Murad tarafından Mentеше Vilayeti Balaban Paşa'ya verilmiştir. Mentеше Beyliği'nin varislerinden Ahmed Bey Tokat'tan kaçarak tahtını ele geçirmeye çalışmışsa da başaramamıştır (Köymen, 1995: 587). Mentеше Sancağı Osmanlı idaresinde Anadolu Beylerbeyliğine tâbi sancak olarak kaydedilmiştir.

Yukarıda Osmanlı idaresine dahil oluş süreci anlatılan Mentеше Sancağı, coğrafi yapısı ve stratejik konumu itibariyle yörükler için ideal bir alan olarak dikkati çekmektedir. Osmanlı belgelerinde yörük olarak nitelendirilen konar-göçer kitleler değişik dönemlerde Anadolu'ya gelerek geleneksel yaşam tarzlarını Anadolu'da devam ettiren Oğuz boylarına ait gruplardır. Anadolu'nun fethedilmesinde ve Türkleştirilmesi sürecinde etkin rol oynayan bu grupların Yörük veya Türkmen adıyla anıldıkları görülmekte olup Anadolu'ya gelen göçebe Oğuz Türklerini ifade etmektedir. Bütün kaynaklar bahsedilen bu konar-göçer taifelerin Orta Asya'dan geldiklerini göstermektedir. Kızılırmak'ın doğusundaki Türk konar-göçerlere Türkmen, batısındakilere ise Yörük denildiği görülmektedir (Eröz, 1991: 23).

Yörük ve Türkmen adlandırmaları farklı etnik gruplardan ziyade, zaman içerisinde farklılaşan hayat tarzlarının neticesinde ortaya çıkmışlardır. Konuyla ilgili Gökbilgin'in şu ifadeleri meseleyi çok güzel izah etmektedir: *"Aşiret, taife, cemaat diye gösterilen ve mesela Türkmen Aşireti, Yörük Taifesi, ayrı şeyler olmayıp aynı menşeden çıkan ve sonra da zamanla mekanla çoğalarak tali guruplara ayrılan veya muhtelif parçaların birleşmesiyle yeni bir birlik vücuda getiren aynı dili konuşan, aynı hayat tarzını ve aşağı yukarı aynı örf ve adetleri devam ettiren ve yabancı unsurlarla en az bir derecede karışan temiz bir Türk etnik unsurudurlar"* (Gökbilgin, 1957: 7).

Osmanlı Devleti ele geçirdiği bölgelerde yaşayan toplulukların iktisadi faaliyetlerini devam ettirmelerini istemiş ve yörük guruplarının hayat tarzlarına müdahale etmemişlerdir. Osmanlı bu gurupların durumlarında iyileştirmeler yaparak ekonomik yapının parçaları haline gelmelerini sağlamıştır (Gündüz, 2005: 20). İktisadi faaliyetlerinin şekillendirdiği yaşam tarzları, siyasi, dini ve toplumsal bazı olaylara karışmalarına veya etkilenmelerine neden olmuştur.

Horzum Yörükleri Menteşe Sancağı içerisinde bulunan büyük yörük taifelerinden birisi olarak dikkati çekmektedir. XVI. Yüzyılda taifeye tâbi kaydedilen cemaat, bölük ve tırlar sancağın değişik kaza ve nahiyelerine dağılmış durumdadır. Bahsedilen yörük taifesinin Horzum adı ile anılıyor olması nedeniyle, Horezm bölgesinden geldikleri düşünülmektedir.

Horezm denilen bölge, Seyhun ile Ceyhun nehirlerinin Aral Gölü'ne döküldükleri Maverâü'n-nehr ile civarlarından oluşmaktadır. Bölge toprakları bugün Özbekistan, Karakalpakistan ve Türkmenistan'ın sınırları içerisinde kalmaktadır. Bölge, VIII. yüzyılın başlarında Araplar tarafından feth edilmiş ve bölgeye Arap kaynaklarında Hârizm adı verilmiştir. Arapça Hârizm kelimesi Türkler tarafından Harzem şeklinde telâffuz edilmiş ve bölgenin idareci sülâlesinin adına da Harezmsahlar veya Harzemşahlar denilmiştir. X. yüzyıldan itibaren bölgeye Kıpçak, Peçenek, Kanglı ve Oğuz gibi çeşitli Türk boylarının gelip yerleşmesiyle bölge Türkleşmeye başlamış ve Türkler bu bölgenin adını Hôrezm şeklinde telâffuz etmişlerdir. Hôrezm kelimesi daha sonraları bölgeden Anadolu'ya yapılan göçlerle Anadolu Türkçesi'nde Horzum şeklinde yaşamaktadır (Sarıkaya, 2011: 213).

Çalışmamıza konu olan Horzum Yörükleri, Harzemşahların Anadolu'ya gelen bakiyeleridir. Harizmşah unvanı Harizm hükümdarlarının unvanı olup Türkler bu bölgeyi ele geçirmeden önce de kullanılmaktadır (Barthold, 1988: 263). Harzemşahların son hükümdarı Celaleddin Harzemşah Moğollara karşı verdiği mücadelelerden sonra mağlup olarak Aras, Eleşkirt, Malazgirt ve Hani yolunu izleyerek Amid önlerine gelmiştir. Dicle Köprüsü yakınlarında 1231 Ağustosunda sabaha karşı Moğolların yaptığı bir baskınla Celaleddin Harzemşahın bütün maiyyeti öldürüldü veya dağıldı, kendisi de Meyyafakirin tarafına çekildi ve bu dağlık alanda aşiretler tarafından öldürüldü. Moğollara ve Gürcülere karşı vermiş olduğu mücadeleler Celaleddin Harzemşah'a halk arasında ve şark edebiyatında önemli bir şöhret kazandırdı. Sultanın dağılan maiyyet ve ümerasının bir kısmı Anadolu'ya iltica ederek Selçuklu Devletinin hizmetine girmişlerdir. Horzum Yörükleri de bu guruplardan birisidir (Yınanç, 1988: 53).

Celaleddin Harzemşah ölümünden sonra bir müddet onun ölümüne halk inanmamış ve hakkında birçok şayia ve efsaneler çıkartılarak Moğollar arasında endişe çıkartılmıştır. Celaleddin Harzemşah'ın Moğollara karşı verdiği mücadeleleriyle halk arasındaki haklı şöhreti, Anadolu'ya gelen emirlerinin, boy ve obalarının da itibar görmesini sağlamıştır. Celaleddin Mengüberdi ile beraber Doğu Anadolu'ya gelen ve sonrasında Selçuklu Devleti'nin hizmetine giren bu Türkmen gurupları, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Baba İshak isyanını bastırmak için görevlendirilmişler ama başarısız olmuşlardır (Öztürk, 1976: 229). Bu olay sonrasında Batı Anadolu'ya geldikleri anlaşılmaktadır.

NÜFUS HAREKETLERİ VE SOSYAL YAPI

Horzum Yörükleri Mentеше Sancağı içerisinde bulunan büyük yörük taifelelerinden birisi olarak dikkati çekmektedir. Kaynaklar incelendiğinde Horzum adını taşıyan yörük taifelerine Mentеше Sancağı dışında Denizli, Aydın, Saruhan, Akşehir ve Kütahya Sancağı içerisinde de rastlanmaktadır (Halaçoğlu, 2009; Türkay, 2001). XVI. yüzyılda Mentеше Sancağı içerisinde bahsedilen taifeye tabi kaydedilen cemaat, bölük ve tirlersancağın değişik kaza ve nahiyelerine dağılmış durumdadır. Osmanlı kaynakları incelendiğinde yörük taifesine tabi kaydedilen bölüklerin “tir” olarak yazıldıkları görülmektedir. Tir Arapça bir kelime olup ok anlamına gelmektedir (Pakalın, 1955: 507). Tir kelimesinin tabi oymaklar için kullanılmasına Oğuznamenin Kazan nüshası içerisinde de rastlamaktayız. Oğuznamede; Toylu Afşar Han’ın oğlu Kızıl Big’in bir oğlu olduğu ve adının Fulad konulduğu ve Fulad tirinin buradan geldiği, Kızıl Big’in yanında bulunan devlet adamlarından birisinin de Sevinç Hacı olduğu ve Sevinç Hacı tirinin de ondan geldiği kaydedilir. Fahreddin adında tanınmış ve kabiliyetli bir devlet adamının uzunca bir süre vezirlik yaptığı ve Fahreddin tirinin de bu vezirin neslinden olduğu kaydedilmiştir (Demir vd., 2015: 140).

Çalışma konumuz olan Horzum Yörüklerine tabi tirlerin çoğunluğunun tirin başında bulunan beyin adı ile anıldığı görülmektedir. Yörük taifesine tabi kaydedilen tirlere birisinin adı da Bayındır olarak kaydedilmiştir. Buradan hareketle Horzum Yörüklerinin Oğuzların Bayındır boyuna ünsiyetini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Horzum Yörüklerine tabi kaydedilen tirlere incelendiğinde dikkati çeken kavramlardan birisi de “ser-i tir” kavramıdır. Tir başı anlamına gelen ifade 1517 tarihli kayıtlarda Mehmed veled-i Halil tirinin içerisinde Mehmed Beğ için “mezkur ser-i tir” ifadesi kullanılmıştır. Tirin beyinin Mehmed Beğ olduğu ve onun adıyla anıldığı görülmektedir. Defterde tirin diğer adının da Üveys veled-i Hasan olduğu kaydedilmiştir (Tahrir Defteri [TD.], 61: 40). Bahsedilen Üveys’in tirin eski meşhur beylerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. 1532 senesinde tirin adı değişmemekle beraber önceki defterde bey olarak kaydedilen Mehmed Bey kayıtlarda görülmemektedir (TD., 176: 42). 1563 tarihli defterde de tirin aynı adla anılmaya devam ettiği görülmekle beraber daha önce bahsedilen diğer adının yani Üveys veled-i Hasan adının nam-ı diğer olarak yazılmadığını görmekteyiz (TD., 337: 38a). Bahsedilen ismin zaman içerisinde unutulduğu veya resmi makamlarca bahsedilen diğer ismin dikkate alınmama başlağı anlaşılmaktadır. Yukarıda verilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla tirlere beylerinin adıyla anıldığı ve tirin başında bulunan güçlü beylerin adının bey değişse de bahsedilen tirlere tanımlamak için kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

Horzum Yörüklerine tâbi tirlerin XVI. yüzyılda Menteşe Sancağı'nun değişik kazalarına yayılmış olduklarını görülmektedir. Kayıtlar incelendiğinde bahsedilen tirlerin tâbi kaydedildikleri kazaların haricinde başka kazalarda yerleştikleri veya buldukları anlaşılmaktadır. Yörük taifesine tâbi olarak kaydedilen Mehmed veled-i Halil tirinin 1517 senesinde Aydın'da mütemekkin olduğu anlaşılmaktadır (TD., 61: 41). 1532 tarihli kayıtlara bakıldığında ise daha önceden Aydın'da yerleştiği anlaşılan isimlerden birçoğunun tire tâbi kaydedildiği görülmekle birlikte nerede olduklarına dair bir kayıt bulunmamaktadır (TD., 176: 42). Yukarıda bahsedilen tire ait 51 hanenin ne için Aydın'da yerleştiği anlaşılmaktadır. Sonraki kayıtlarda da yine bu tire tâbi oldukları tahrir defterlerine yansımıştır.

Kayıtlar incelendiğinde dikkati çeken kavramlardan birisi de 'mütemekkin-dir'. Yerleşen Yörükler için "mütemekkin" ifadesinin sıkça kullanıldığını görüyoruz. Mütemekkin kelimesi ile ilgili olarak Şemseddin Sami, Arapçada bu kelimenin aslının kadir, muktedir, mutasarrıf manasına geldiğini ve mekanı olan, sakin ve mukim manalarında kullanılmasının yanlış olduğunu kaydeder. Ancak tahrir defterinde sakin ve mukim anlamında bahsedilen kelimenin kullanımının bir gelenek haline geldiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında yerleşmiş Yörükler için "oturak ve sakin" ifadelerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Kayıtlar incelendiğinde Peçin Kazasına tâbi kaydedilen Kara Azab tirinin Ayaşuluğ Kazasında, Teke Saru tirinin de İzmir Kazasında mütemekkin olduğu görülmektedir (TD., 61: 44). Farklı bir kazaya yerleşen tirlerin haricinde tabi oldukları kazanın dışında farklı bir kazada bulunan tirlere de görülmektedir. Yeğen veled-i Haydar tiri 1517 tarihli kayıta Muğla Kazasına tabi kaydedilmişken, tirin Ayaşuluğ Kazasında olduğuna dair bir not düşülmüştür (TD., 61: 42). Benzer şekilde Kızıl Derzi tirinin de Peçin Kazasına tabi kaydedilmişken kayıtlardan bahsedilen tirin İzmir ve Çeşme'de buldukları anlaşılmaktadır (TD., 61: 44). Bu durum tirlerin deftere kaydedildiği zamanki hareketleri ile ilgili olmamalıdır çünkü 1532 senesinde tutulan kayıtlarda da bu durum aynen belgelere yansımıştır (TD., 176: 45, 49). Bahsedilen tirlerin vergi gelirleri itibarıyla tabi oldukları kazanın haricindeki kazalarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Horzum Yörüklerine tabi kaydedilen tirlerin yerleri tahrirlerde değişmekle birlikte, tabi kaydedilen tir sayılarında da artış olduğu anlaşılmaktadır. 1517 senesine ait defterde bahsedilen yörük taifesine tabi kaydedilen yirmi iki tir görülmektedir. 1532 senesine ait defter incelendiğinde tir sayısının yirmi altıya çıktığı ve 1563 senesinde ise bu sayının otuza yükseldiği anlaşılmaktadır. Horzum Yörüklerinin tir sayısındaki bu artışın nedeni daha önce beraber hareket eden tirlerin bölünmesiyle alakalı olduğu düşünülmektedir. Yaylak ve kışlaklar arasında sürüleri ile hareket eden tir ve bölüklerin nüfusun artmasıyla eski

yalak ve kışlaklarına sığamamaya başladıkları ve bu durumun öncelikle tirin kendi içerisinde bir takım sorunlar yaşamasına neden olduğu düşünülmektedir. Yörük taifesine tabi tir sayısı artarken tirlerin nüfuslarındaki artışın aynı oranda olmadığı tespit edilmektedir. Tir sayısındaki artış dışarıdan başka yörük taifelerinden gelerek eklenen tirlerden ziyade bölünen tirlerden kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır.

Nüfus yoğunluğu itibarıyla 1517 tarihli kayıtlar incelendiğinde Horzum Yörüklerine tabi kaydedilen tirlere en büyüğü Mehmed veled-i Halil tiridir. Tirde dört hane nim çift tasarruf ederken 120 hane bennak ve 77 hane de kara olarak kaydedilen toplam 201 hane kayıtlı görünmektedir. Horzum Yörüklerinin bahsedilen tarihteki nüfusunun % 16'sını Mehmed veled-i Halil tiri oluşturmaktadır. Bahsedilen tarihte nüfus yoğunluğu itibarıyla dikkati çeken tirlerden bir diğeri de Yeğen veled-i Haydar tiridir. Tire tabi kaydedilen 117 hanenin 7'si çift 5'i de nim çift arazi tasarruf ederken, 113 hane bennak ve 46 hane de kara olarak kaydedilmiştir. Tirin hane sayısının Horzum Yörüklerinin toplam hane sayısının % 9'unu oluşturduğu görülmektedir. Horzum Yörükleri içerisinde bahsedilen tarihte nüfus yoğunluğu itibarıyla dikkati çeken tirlerden bir diğeri de toplam 90 hane ile Resul veled-i Salih tiridir. Tirde 8 hane çift arazi tasarruf ederken 16 hanenin nim çift kaydedildiği görülmektedir. Bahsedilen hanelerin haricinde 38 hane bennak ve 28 hane de kara olarak kaydedilmiştir.

Horzum Yörükleri 1517 senesinde 1318 hane kaydedilmiştir. Yörük taifesine tabi kaydedilen hanelerden 62 hanesi çift arazi tasarruf ederken, 150 hanesi de nim çift tasarruf etmektedir. Çift arazi işleyenler toplam hane sayısının % 5'ini oluştururken, nim çift arazi tasarruf edenlerde % 11'ini oluşturmaktadır. Bu tarihte Horzum Cemaat'i'nin toplam hane sayısının % 16'sı çift ve nim çift arazi tasarruf etmektedir. Cemaatte bennak kaydedilenler 693 hanedir. Bu da toplam hane sayısının % 53'üne tekabül etmektedir. Kara kaydedilenler de 406 hane olup, toplam hane sayısının % 31'ini oluşturmaktadırlar.

1532 tarihli defter incelendiğinde Horzum Yörüklerine tabi tir sayısının yirmi ikiden, yirmi altıya çıktığını görmekteyiz. Tabi yirmi altı tirin on yedisi Peçin Kazasına, beşi Muğla, ikisi Mekri ve ikisi de Bozöyük ve Pirnaz Kazalarına tabi yazılmıştır. Bahsedilen kayıtlarda daha önceki defterde bulunmayan yeni tirlere görülmektedir. Cemaat-i Barza eski defterde yokken, bu defterde Peçin'e tabi olarak kaydedilmiştir. Toplam altı hanesi vardır (TD., 176: 54). Gökçe Ovacık Tiri de bu defterde karşımıza çıkmakta ve Ayasuluğ Kazasında mütemekkin oldukları anlaşılmaktadır. Gökçe Ovacık Tiri yirmi yedi hane olup Pirnaz Kazasına tabi yazılmıştır (TD, 176: 57). Tuman adlı tir de ilk defa bu defterde karşımıza çıkmaktadır. Tuman kolu, toplam elli yedi haneden oluş-

makta olup, Mekri Kazasına tabi kaydedilmiştir. Kara Ali adlı tir de ilk defa bu defterde geçmekte olup, on hanedir ve Muğla Kazasına tabi yazılmıştır (TD., 176: 57-58).

Tablo 1: 1517 Senesi Horzum Cemaati Hane Sayıları

Cemaatin Adı	Çift	Nim	Bennak	Kara	Tabi	Sayfa
Mehmed veled-i Halil	-	4	120	77	Muğla	40-41
Bayındır	-	1	4	-	Muğla	41
Kulağuzlar	3	3	7	8	Peçin	42
Mahmud veled-i Hızır	6	11	11	14	Muğla	42
Yeğen veled-i Haydar	7	5	113	46	Muğla	42
Kara Azab	9	3	29	2	Peçin	44
Teke Saru	5	3	12	6	Peçin	44
İbrahim	2	2	36	8	Peçin	44-45
veled-i Karalu	1	-	13	1	Peçin	45
Kızıl Derzi	-	-	30	11	Peçin	45
Çobansalar	4	10	12	18		46-47
Resul veled-i Salih	8	16	38	28	Peçin	47
Katrancıyan	1	7	11	9	Peçin	48
İğdir İsa	-	5	29	24	Peçin	48
İbrahim	1	6	32	27	Muğla	48-49
Hızır Fakı	-	7	28	14	Peçin	49
Mahmud veled-i Hamza	5	3	6	15	Köyceğiz	50
Mustafa	3	6	22	11	Bozöyük	50
Rahman	1	34	23	29	Muğla	50-51
Bayram Hacı maa Oturak Eğlence	6	4	46	23	Muğla	51-52

Nüfus yoğunluğu itibarıyla 1532 senesindeki kayıtlar incelendiğinde Horzum Yörüklerine tabi tirlere içerisinde en büyük tirin bir önceki defterde olduğu gibi Mehmed veled-i Halil tiri olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen tarihte tirin hane sayısı 263 haneye ulaşmıştır. Bahsedilen hanelerin 11 hanesi çift arazi işlerken, 12 hanesinin de nim çift tasarruf ettiği görülmektedir. Tire tabi olarak 183 hane bennak ve 57 hane de kara kaydedilmiştir. Horzum Yörüklerine tabi kaydedilen Yeğen veled-i Haydar tiri de önceki defterde olduğu gibi bu kayıtlarda da nüfus yoğunluğu itibarıyla dikkati çeken tirlere birisidir. Tire tabi kaydedilen 203 hanenin 25 hanesi çift, 10 hanesi nim çift, 130 hanesi bennak ve 38 hanesi de kara olarak kaydedilmiştir. Önceki kayıtlarda nüfus yoğunluğu ile Horzum Yörüklerine tabi kaydedilen üçüncü büyük tiri olan Resul veled-i Salih tiri, 1532 tarihli defterde görülmemektedir. Kayıtlar incelendiğinde bu tirin Çobansalar tiri ile beraber yazıldığı anlaşılmaktadır. Çobansalar tirinin toplam hane sayısı 136 olup, 22 hanesi çift, 2 hanesi nim çift, 79 hanesi bennak ve 33 hanesi de kara kaydedilmiştir.

1532 senesinde Horzum Yörüklerinin hane sayısı 1709'a çıkmıştır. 1517 tarihi ile karşılaştırıldığında 391 hanelik bir artış olmuştur. Bu tarihte cemaatten 203 hane çift, 134 hane nim çift, 1062 hane bennak ve 310 hane de kara kaydedilmiştir (TD., 176: 60). Buradan hareketle toplam hane sayısının yüzde % 12'si çift, % 8'i nim çift arazi tasarruf etmektedir. 1517 yılı ile karşılaştırıldığında çift arazi tasarruf edenlerin oranında % 7'lik bir artış söz konusu iken, nim çift işleyenlerin oranında % 4'lük bir azalma görülmektedir. 1532 tarihinde cemaatin yeni tarım arazilerine sahip olduğu bu rakamlardan anlaşılmaktadır. Kara ve bennak kaydedilenlerin oranı da % 18 ve % 62 dir. 1517 senesi ile karşılaştırıldığında kara yazılanların oranında % 12'lik bir azalma söz konusu iken bennak kaydedilenlerin oranı da % 9 artmıştır.

Tablo 2: 1532 Senesi Horzum Yörükleri Hane Sayıları

Cemaatin Adı	Çift	Nim	Bennak	Kara	Tâbi	Sayfa
Mehmed veled-i Halil	11	12	183	57	Peçin	42-44
Bayındır	3	-	4	2	Peçin	44
Kulağuzlar	1	2	18	5	Kulağuzlar	44-45
Mahmud veled-i Hızır	9	11	12	9	Muğla	45
Yeğen veled-i Haydar	25	10	130	38	Muğla	45-47
Kara Azab	8	4	46	3	Peçin	47-48
Teke Saru	7	6	39	4	Peçin	48
İbrahim	4	2	60	21	Peçin	48-49
veled-i Karalu	1	-	15	1	Peçin	49
Kızıl Derzi	5	2	49	10	Peçin	49-50
Yuvalıca	12	7	51	10	Mekri	50-51
Gençlü	8	1	11	1	Peçin	51
Çobansalar	22	2	79	33		51-52
Kara Ali	5	-	4	1	Muğla	58
Katrancıyan	1	3	5	5	Peçin	59
İğdir	1	8	57	28	Peçin	59-60
İbrahim						
Hızır Faki	6	-	38	13	Peçin	52-53
Mahmud veled-i Hızır	12	2	18	10	Peçin	53-54
Mustafa	13	1	37	8	Bozöyük	54
Rahman	6	19	58	12	Muğla	54-55
Bayram Hacı maa Oturak Eğlence	7	10	63	12	Muğla	55-56
Gökçe Ovacık	2	3	21	2	Pirnaz	57
Tuman	14	6	32	5	Mekri	57-58
Cemaat-i Barza	3	1	1	1	Peçin	54
(Okunamadı)	5	1	14	10	Peçin	56-57

1563 senesinde Horzum Yörüklerine tabi tir sayısında bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Tir sayısındaki bu artış, eski tirlerin bölünmesiyle alakalı bir durum-

dur. Defterde kaydedilen tirlere umumiyeti Horzum adıyla kaydedilmişlerdir. Tir sayısındaki artışa rağmen hane sayısında azalma söz konusudur. Kara İbrahim tiri bu tarihte Ayasuluğ Kazasında, Kara Azab tiri Aydın Livasında Akça Şehir Kazasında ve Horzum tiri Balat Kazasında yerleşmiştir. 1563 senesinde cemaatin hane sayısı 1583'dür. Bunun 160 hanesi çift arazi tasarruf etmektedir. Çift kaydedilenlerin toplam hane sayısına oranı % 10'dur. Nim çift arazi işleyenler 181 hane olarak kaydedilmişlerdir ki toplam hane sayısının % 11'ini nim çift kaydedilenler oluşturmuştur. Cemaatte bennak kaydedilenler 609 hane olup, toplam hane sayısının % 39'unu oluşturmaktadır. Kara kaydedilenlerin sayısı 633 olup toplam hane sayısına oranları % 40'tır (TD., 337: 44b).

Tablo 3: 1563 Senesi Horzum Yörükleri Hane Sayıları

Cemaatin Adı	Çift	Nim	Bennak	Kara	Tâbi	Sayfa
Karaca Horzum	4	-	26	15	Muğla	36b
Kara İbahim	3	-	30	19	Peçin	36b-37a
(Okunamadı)	-	-	5	2	Peçin	37a
Kara Azeb	-	-	20	3	Peçin	37b
(Okunamadı)	1	-	14	7	Peçin	37b
Resul veled-i Salih	25	3	42	30	Peçin	37b-38a
Mehmed veled-i Halil	6	3	76	48	Peçin	38a-b
İğdir Alisi	10	11	44	34	Peçin	38b-39a
Hıdır Fakı	2	13	18	18	Peçin	39a
Mahmud	3	-	6	5	Peçin	39a
(Okunamadı)	15	3	20	31	Peçin	39a-b
Mahmud	5	5	8	4	Peçin	39b
Mustafa	3	11	7	25	Bozöyük	39b-40a
Cemaat-i Katrancıyan	7	6	6	9	Eskihisar	40a
Gençlü	2	5	8	16	Eskihisar	40a
(Okunamadı)	-	3	13	18	Eskihisar	40a-b
Yolcu	3	17	18	11	Mekri	40b
İbrahim	1	17	21	35	Muğla	40b-41a
Bayram Hacı	5	3	77	69	Muğla	41a-b
Rahman	13	21	55	57	Muğla	41b-42a
Tir	1	6	10	2	Muğla	43a
Cemaat-i Horzum	2	2	37	27	Muğla	42a-b
Cemaat-i Horzum	10	4	31	30	Muğla	42b
Cemaat-i Yörük Horzum	4	3	39	22	Muğla	43b-44a
Cemaat-i Horzum	2	1	17	3	Mekri	44a
Cemaat-i Horzum	-	3	6	3	Muğla	44a
Cemaat-i Yörükân-ı Horzum	-	-	8	1	Muğla	44b
Cemaat-i Horzum	10	-	14	8	Peçin	44b

HORZUM YÖRÜKLERİNİN İKTİSADİ DURUMU

Osmanlı iktisadi yapısı hayat tarzı ile alakalıdır. Hayat tarzının da toplumsal zihniyetle yakın alakası vardır. Zihniyet hayat tarzını şekillendiren düşünce yapısıdır. Osmanlı düşünce yapısını şekillendiren unsurlar çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Gelenekçilik klasik dönem Osmanlı zihniyetini belirleyen unsurların başında gelir. Gelenek, bir başka deyişle tecrübe birikimi, öncelikle yok edilmesi gereken değil değerlendirilmesi gereken çok önemli bir unsurdur (Tabakoğlu, 1997: 127). Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde yörükler geleneksel yaşam tarzlarını devam ettirmeleriyle dikkati çeken grupların başında gelir. Bahsedilen geleneksel yaşam tarzı nedeniyle bu grupların iktisadi faaliyetlerinin temelini hayvancılık oluşturmakla birlikte kısmi olarak tarım yapıldığı da görülmektedir.

Yörüklerin esas geçim sahaları mera hayvancılığı idi. Batı Anadolu'ya doğru yayıldıkça mera hayvancılığı da büyük ve önemli bir sektör haline almıştır. Ordunun et ihtiyacının karşılanması, İstanbul, Edirne, Bursa gibi büyük şehirlerin önemli et tüketim merkezleri oluşu, dericilik ve dokumacılık sanayilerinin çok gelişmiş olması hayvancılığı karlı kılan sebeplerin başında geliyordu. Yine Suriye, Mısır ve Batı Akdeniz yönlerine yapılan canlı hayvan ve hayvan ürünleri satışı göçebe halkın faaliyetlerini verimli kılıyordu (Tabakoğlu, 1997: 216). Gerek Orta Asya gerekse Selçuklu ve Osmanlılar zamanında göçebe aşiretlerin tam bir kapalı ekonomi hayatı yaşamadıkları, şehir ve köylerle temas halinde buldukları anlaşılmaktadır (Yörükler, 1991: 119). Dolayısıyla bahsedilen ticari mekanizmaların bir parçası olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Horzum Yörüklerinin tahrir defterlerine yansıyan vergi kayıtları incelendiğinde iktisadi faaliyetler hakkında fikir edinmek mümkün olmaktadır. Genel olarak diğer yörük taifelerinde olduğu gibi Horzum Yörüklerinin de ödedikleri vergi kalemleri içerisinde ağnam resmi önemli bir yer tutmaktadır. Kanunnamelerde iki koyuna bir akça olarak alındığı, tarif edilen ağnam vergisi alınırken sürülerin büyüklüğü veya küçüklüğü dikkate alınmalıdır. Burada sürülerin ekonomik açıdan ne ifade ettiğinin tahlili gerekmektedir. Bunun içinde bir sürünün yapısına ilişkin bir model çıkartılması gerekmektedir. Etnografik veriler ışığında bir değerlendirme yaparak sürülerin iktisadi açıdan kar veya zarar durumları ortaya konulabilmektedir (Lindner, 2000: 206).

1517 tarihli kayıtlara bakıldığında, Horzum Yörüklerinin ödediği vergi kalemleri ve tutarlarının birlikte kaydedildiği görülmektedir. Bahsedilen tarihte taifenin ödediği vergi toplamı 90.000 akça olarak kaydedilmiştir. Ödenen vergi toplamının 74.652 akçalık kısmı resm-i ağnam, resmi küvvâre, cürm ü cinayet ve arusiyye resmi olarak alınmıştır. Bu kalemler içerisinde ağnam resminin asıl yekunu oluşturduğu aşıkardır (TD., 61: 52). 1532 tarihli kayıtlar incelendi-

ğinde bahsedilen vergi kalemlerinin tutarları yine birlikte kaydedilmiş olup, tutar 77.106 akça olarak hesaplanmıştır (TD., 176: 60). 1563 tarihli kayıtlarda ise bahsedilen vergi kalemlerinin toplamı 70.537 akça olarak kaydedilmiştir (TD., 337: 44b). Bahsedilen vergi kalemleri incelendiğinde hayvancılıkla ilgili vergilerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Yörüklerin beslediği hayvanlar et ihtiyacının karşılanması ve nakliye hizmetlerinin görülmesinin yanında kent sanayisine yün ve deri gibi temel hammadde-leri de sağlamaktaydı. Yörükler yaylak ve kışlaklara gidiş ve gelişlerde yol üzerindeki yerleşim yerleri ve pazarlarda yağ, peynir ve yapağı gibi ürünlerini de pazarlamaktaydılar (Sakin, 2006: 72).

Yörükler hayvanları ve hayvanlarından elde ettikleri ürünleri ticari emtia olarak kullanmakla beraber, kendileri de dokumacılık, dokumacılığa bağlı olarak boyacılık gibi üretimler de yapmaktaydılar. Dünyanın değişik yerlerine ihraç edilen koyun yününden imal edilmiş halı ve kilimler Türkmen ve Yörüklerin ürettikleri önemli malların başında gelmektedir (İnalçık, 2000: 76).

Horzum Yörüklerinin vergi kayıtları incelendiğinde resm-i küvvare dikkati çekmektedir. Kanunnamelerden kovan resmi olarak alınan tutarla ilgili devletin değişik bölgelerinde farklı uygulamaları olmakla birlikte bir kovana iki akça alındığı, yörük taifesi kovan tutarsa bir akçasını sahib-i arza ve bir akçasını da sahib-i raiyyete verdiği anlaşılmaktadır (Solak, 2004: 159). Menteşe Sancağında bulunan diğer yörük taifelerinde de arıcılık yapıldığı görülmektedir. İncelenen defterlerde Sancaktaki yörüklerden kovan başına bir akça vergi alınmasının adet ve kanun olduğu kaydedilmiştir (TD., 61: 249).

Hayvancılığın yanında Horzum Yörüklerinin kısmi olarak tarımla uğraştıkları da vergi kayıtlarından anlaşılmaktadır. Yukarıda taifeye tabi bazı tirlerin yerleştiklerinden de bahsedilmişti. Yerleşen bu grupların yörük oldukları defterlerde kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu grupların yanında yerleşmeyen ve göç hareketlerini sınırlı bölgelerde devam ettiren grupların da kısmi olarak tarımla uğraştıkları anlaşılmaktadır.

Horzum Yörüklerinin ödediği vergiler içerisinde önemli bir yekunu oluşturan kalemlerden birisi de çift ve nim çift resmidir. Osmanlıda çift resmi bir taraftan toprağa bağlı bir vergi, bir taraftan da şahsi bir vergi veya bir hane vergisi olarak görülebilir (İnalçık, 1993: 37). Çalışılan sancakta çift arazi tasarruf eden hanelerden çift resmi olarak 33 akça alındığı görülmektedir. Defterde yörük kaydedilenlerle diğer köylülerin ödediği çift resmi tutarı arasında bir fark olmadığı ifade edilmiştir. Kanunname “ her yörük göçer ve konar ve köyde mütemekkin olur otuz üç akçadan ziyade koyun resmi olan koyun resmi vire ve koyun resmi otuz üç akçadan eksik olan heman otuz üç akça çift resmin vire

koyun resmi virmeye...” denilmektedir (TD., 176: 214). Vergi kayıtları incelendiğinde çift ve nim çift kaydedilenlerin yanında 12 akça bennak ve “reayanın aşağı hallüsünden” 6 akça kara resmi alındığı görülmektedir (TD., 176: 214).

1517 tarihli defterde taifenin ödediği vergi toplamı 90.000 akça olarak kaydedilmiştir. Yörük taaifesi içerisinde çift, nim çift, bennak ve kara yazılanların ödediği vergi miktarı hesaplandığında 15348 akça çıkmaktadır. Bahsedilen vergi kalemlerinin toplam vergi miktarı içerisindeki oranı % 17'ye tekabül etmektedir. 1532 tarihli kayıtlar incelendiğinde taifenin ödediği toplam vergi miktarında % 12'lik bir artış olduğu ve 10.0687 akça vergi kaydedildiği görülmektedir. 1532 senesinde, çift, nim çift, bennak ve kara resminin toplam 23.581 akça olduğu anlaşılmaktadır. 1517 tarihli defterle karşılaştırıldığında 8.233 akçalık bir artış söz konusudur. Bu artışın nedeni hane sayısının artışıyla alakalı olup, bu artış metin içerisinde değerlendirilmiştir. Horzum Yörüklerinin 1563 senesi ödediği vergi toplamında, 1532 senesine göre 10.687 akçalık bir düşüş söz konusudur. 1563 senesinde vergi gelirleri toplamı 90.000 akça kaydedilmiştir. Yörük taaifesi 1517 senesinde de 90.000 akçalık vergi öderken 1532 senesi vergi gelirleri 100.687'e çıkmış ve 1563 senesinde yeniden 90.000 akçaya düşmüştür. Çift, nim çift, bennak ve kara resmi toplamı 19.463 akça ödenmiştir ve toplam gelirin % 21'i buradan gelmektedir. 1532 senesine göre bu gurutpan alınan vergi toplamında 4.118 akçalık bir azalma söz konusudur. Toplam vergi gelirinde de 1563 senesinde 10.687 akçalık azalma görülmektedir. Bunun 4.118 akçası çift, nim çift, bennak ve kara resimleri toplamında görülmektedir.

SONUÇ

Menteşe Sancağı Konar-göçer grupların, yani yörüklerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerin başında gelmektedir. Yörükler Anadolu'ya geldikten sonrada konar-göçer hayat tarzını devam ettiren gruplar olarak dikkati çekmektedir. Orta Asya içlerinden gelip, Anadolu'da kültürel hususiyetlerini en güzel şekilde koruyan bu gruplar, konup göçtükleri ve yurt tuttıkları yerler arasında kültürel hususiyetleri de taşımışlardır. Bu durum göçtükleri yerlere verdikleri adlarda veya bölük veya taife adları içerisinde sıkça görülmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisini de Horzum Yörüklerinin adında görmekteyiz.

Horzum Yörükleri asıl yurtları olan Harezmi bölgesinden Batı Anadolu'ya Moğol istilası nedeniyle göç etmek durumunda kalmışlardır. Moğol istilasının birçok olumsuz etkisinin yanında Anadolu'ya kalabalık Türkmen gruplarının göç etmesini ve bu coğrafyadaki nüfus yoğunluğunu arttırmak ve Anadolu'nun Türkleşmesini hızlandırmak gibi bir etkisi de olmuştur.

Osmanlılar döneminde bahsedilen coğrafyadaki yörüklerin kayıtlara cemaatler, tirlar ve bölükler şeklinde yazıldıkları görülmektedir. Horzum Yörük-

lerinin defterlere tabi kaydedilen tirlerle birlikte yazıldıkları görülmektedir. Kayıtlardan bu tirlerin “ser-i tir” diye de tanımlanan beyleri tarafından idare edildikleri anlaşılmaktadır. Oğuz Boy teşkilatı zaman içerisinde tesirini eskisine göre yitirmiş olsa da bu sistemle ilgili birçok özelliğin bu gruplar içerisinde yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Kayıtlar incelendiğinde zaman içerisinde yeni tir ve bölüklerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durum yörük taifesine tabi tirlerin hem nüfusundaki artışla hem de sahip oldukları ve hayat tarzları için vazgeçilmezleri olan sürülerindeki artışla alakalıdır. Bu artış zaman içerisinde eski yaylak ve kışlaklarının kendilerine dar gelmesine ve taife içerisinde huzursuzlukların, anlaşmazlıkların arttırmasına neden olmaktadır. Bahsedilen iktisadi özellik nedeniyle konar-göçer taifeler sürekli yeni yaylak ve kışlaklara ihtiyaç duymuşlardır.

İncelediğimiz taifenin hayvancılıkla uğraştıkları ve kalabalık küçükbaş hayvan sürülerine sahip oldukları görülmektedir. Yörüklerin beslediği hayvanlar et ihtiyacının karşılanması ve nakliye hizmetlerinin görülmesinin yanında kent sanayisine yün ve deri gibi temel hammaddeleri de sağlamaktaydı. Yörükler hayvanları ve hayvanlarından elde ettikleri ürünleri ticari emtia olarak kullanmakla beraber, kendileri de dokumacılık, dokumacılığa bağlı olarak boyacılık gibi üretimler de yapmaktaydılar.

Yörükler yaylak ve kışlaklara gidiş ve gelişlerde yol üzerindeki yerleşim yerleri ve pazarlarda ticari etkinlikler içerisine girmekle beraber bölgedeki siyasi faaliyetler içerisine de karıştıkları görülmekle birlikte bu konu başka bir çalışmada ele alınacaktır. Bu durumdan hareketle bu grupları kendi içlerine kapalı gruplar olarak nitelemek doğru olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar Temlikler, *Vakıflar Dergisi*, 2 (2), 279-386.
- Barthold, W. (1988). Harizmşah, *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. Yay., 5/1, 263-296.
- Demir, N. Ve Aydoğdu, Ö. (2015) *Oğuzname (Kazan Nüshası)*, (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ebulgazi Bahadır Han. (1996). *Şecere-i Terakime*, (Zuhal Kargı Ölmez Haz.) , Ankara: Simurg Yayınları.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1957). *Anadolu ve Rumelide Yörükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gündüz, T. (2005). *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn-i Bibi, (1976). *El-Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)*, (Mürsel Öztürk Haz.) , Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Lindner, R. P. (2000). *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (M. Günay, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Mehmed Neşri, (1995). *Kitab-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, (Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen Haz.) , Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1955). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Sakin, O. (2006). *Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Sarı, S. (2008). *XV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta.
- Sarıkaya, A. G. (2011). Horezm Türkçesi ile Hazret-i Muhammed Menkıbeleri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (45) 45, 211-250.
- Solak, İ. (2004). *XVI. Asırda Maraş Kazası*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Şemseddin Sami, (1996). *Kamus-ı Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri, Tapu Tahrir Defteri, No: 61, 176, 337.
- Tabakoğlu, A. (1997). *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkay, C. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yinanç, M. H. (1988). Celaleddin Harzemşah, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3, 49-53.

